

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod licencom Creative Commons Imenovanje 4.0 međunarodna.

Mirko LUKAŠ

UDK 371.3:82

Filozofski fakultet

Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

DOI: <https://doi.org/10.29162/ANAFORA.v8i1.4>

Lorenza Jägera 9

HR – 31 000 Osijek

mirkolukas64@gmail.com

Izvorni znanstveni članak
Original Research Article

Ines BEGOVIĆ

Primljeno 28. ožujka 2021.

Glagoljaška 41a

Received: 28 March 2021

HR – 32 100 Vinkovci

ines-vk@live.com

Prihvaćeno 24. svibnja 2021.

Accepted: 24 May 2021

LEKTIROM DO EMPATIJE. POTICANJE VJEŠTINE UŽIVLJAVANJA UČENIKA UZ LIKOVE IZ LEKTIRNIH DJELA PO SLOBODNOM IZBORU

Sažetak

Uživljavanju se tijekom čovjekova života prilazi iz pozicije odgojnog ideala, a promatra se kao sposobnost razumijevanja emocija drugih ljudi i mogućnost stavljanja sebe u njihove osjećaje. Obrazovni programi kojima je središnji cilj promicanje razvoja humanog ponašanja i uživljavanja sve više dobivaju na značaju u odgojno-obrazovnom procesu. Razlozi interesa za usvajanje vještine uživljavanja dolaze od razmišljanja da je ono temelj za pozitivan razvoj i mentalno zdravlje djece. Ranija istraživanja ukazuju na to da književnost može utjecati na uživljavanje djeteta ako se osoba emotivno unese u priču, ako čita o pojedincu koji je iste dobi i razmišlja što bi i sama učinila da se nađe u istoj situaciji. Rad ukazuje na mogućnosti slobodnog odabira naslova školske lektire uz vodstvo učitelja s ciljem obogaćivanja i razvitka uživljavanja čitanjem i promišljanjem o sadržajima djela. U istraživačkom dijelu analiziraju se sadržaji odabranih književnih djela za učenike četvrtih i petih razreda osnovne škole, a koji se ne nalaze na popisu obvezne školske lektire. Nasumce odabrani uzorak djela obuhvaća preporuke za slobodan izbor lektire u četvrtom i petom razredu osnovne škole. Preporučena su djela: *George* – Alex Gino, *Vječni Tuckovi* –

Natalie Babbitt, *Raymie Nightingale: Tri hrabrice* – Kate DiCamillo, *Čudo i Auggie i ja: Tri čudesne priče* – R. J. Palacio te *Most u Terabithiju* – Katherine Paterson. Analizom sadržaja odabranih djela prepoznaju se teme, odnosi, pozitivna i negativna ponašanja čiji opisi imaju zadaću poticati uživljanje učenika. Uživljanja pružaju slikovite opise za oblikovanje identiteta, prijateljske odnose, prihvaćanje sebe i drugih, neprihvatanje vršnjačkog nasilja, sućut i podršku pri gubitku drage osobe.

Ključne riječi: promjena ponašanja, slobodan izbor, socijalna kompetencija, školska lektira, uživljanje (empatija)

Uvod

Humanistički odgojni ideal teži doseći najviše razine čovječnosti i čovjekova prosocijalnog ponašanja. Čovječnost kao odgojni ideal uobziruje i kompetenciju uživljanja (empatije) s drugim osobama o kojima svjesno promišljamo i analiziramo njihova ponašanja i emocije. Čitanje knjiga poželjan je oblik u nastavi materinskog jezika u osnovnoj školi kojim se može realizirati uživljanje učenika u priču, u fiktivan svijet i razmišljanje što bi i sami napravili da se nalaze na mjestu središnjeg lika, kako bi se ponašali i zašto. Osobnim odabirom školske lektire omogućuje se učenicima upoznavanje različitih aspekata života, obitelji, ljudi i spoznaju se razlike između dobra i zla. Ako učenik čita djelo koje mu je zanimljivo, a naglasak je stavljen na središnji lik njegovih godina i kada nakon toga ima priliku s prijateljima u razredu razgovarati o sadržaju, dolazi do snažnog emocionalnog prijenosa. Emocionalno pobuđeni čitatelj uživlja se u fiktivni svijet kao da je stvaran i osjećaji mu postaju stvarni, on razumijeva emocije likova i 'ulaskom u njihove cipele' dolazi do porasta uživljanja. Učenik koji čita knjigu koja sadrži određene odgojne vrijednosti i pomno odabranu od strane obrazovnog stručnjaka, stječe raznolike spoznaje o društvenim odnosima. Radom se promovira čitanje književnih djela kao oblik uživljanja i posljedično tome u središte se stavlja odabir književnih djela za lektirne naslove u četvrtim i petim razredima osnovne škole. Motivi koji se pronalaze u sadržajima književnosti za djecu pružaju veliku pomoć u odgojnom procesu kao sredstvo za poticanje uživljanja. Analizom sadržaja nasumce odabranih književnih djela za djecu utvrđuje se tematika ponašanja likova u sadržaju odabranih književnih djela i zastupljenost kategorija kao što su odnosi unutar obitelji, odnosi u razredu, prema prijateljima i potrebitima, a koji mogu potaknuti empatijske emocije. Prevladavajući su odgojni motivi promišljanja o vlastitom identitetu, prijateljstvu i njegovoj važnosti, prihvaćanju samoga sebe i drugih

osoba, ustajanju protiv vršnjačkog nasilja iz kuta i žrtve i nasilnika te bolest i gubitak voljene osobe.

1. Odgojni ideal čovječnosti potpomognut vještinom uživanja

Kantova poznata tvrdnja da „čovjek može postati čovjek samo odgojem“ proizlazi iz same nedostatnosti čovjeka kao bića koje se tek odgojem i stvaranjem druge prirode (kulture) očovječuje. Kant je tim antropologijskim iskazom opisao čovjekovu elementarnu potrebu za odgojem. Prafenomen odgoja ili čovjekova potreba za odgojem na taj način implicira njegovu nemogućnost opstanka bez drugog i ovisnost o drugom čovjeku, u čemu prepoznajemo ljudsku socijalnu dimenziju (Hufnagel 29). Upravo čovjekova manjkavost, izloženost, rizičnost i nužna otvorenost prema svijetu biva preplavljena podražajima (Gehlen 31). Iako čovjek kao biće već jest to što jest, on to ipak od sebe mora učiniti (Plessner 280). Stvaranjem kulture, a samim time i odgojem, čovjek izlazi na kraj sa samim sobom, pronalazi sebe, živi svoj život. Upravo zbog svoje ekscentrične postavljenosti, zbog toga što samo čovjek zna da nije besmrtnan, on stvara nešto umjetno, veže se za stvorene norme jer u suprotnome ne može egzistirati (Plessner 281). Odgoj i obrazovanje imaju zadaću od čovjeka načiniti ljudsko biće, „očovječiti ga“. Suvremenost se nalazi u problemu jer omogućuje gubitak pojmovne biti odgoja i obrazovanja pa se svatko smatra obrazovanim, a nitko uopće više ni ne zna što to točno znači (Plessner 188). Pitanje je čovječnosti stoga aktualnije nego ikad. Čovjek u svojim rukama drži potencijale svoje čovječnosti, on se sam razvija u ono što jest i stoga mu je svim oblicima i sredstvima tijekom pohađanja obrazovnih institucija usavršavati određene vještine i sposobnosti.

„Nije ‘obrazovan’ onaj tko zna i poznaje ‘mnogo’ stvari ili onaj tko prema zakonima može predvidjeti događaje i njima vladati – ono prvo čini ‘učenjaka’, ono drugo ‘istraživača’... – nego je obrazovan onaj tko je usvojio neku osobnu strukturu, cjelokupnost do jedinstva jednog stila uzajamno oslonjenih idealnih pokretnih shema za zor, mišljenje, shvaćanje, vrednovanje i obradu svijeta i bilo kojih slučajnih stvari u njemu“ (Scheler 97).

„Ideal je najviši standard (savršenstvo) nečega što se želi dostići“ (Lukaš i Mušanović 71), a sastavni je dio svjetonazora i ukupnost odnosa čovjeka i njegovih vrijednosti prema životu i zbilji, koja može biti objektivna (društvo) i subjektivna (čovjek). Svjetonazori su spoznajni i vrijednosni okviri koji omogu-

ćuju stvaranje ljudske zbilje te njezinu interpretaciju. Različitost svjetonazora rezultat je individualnih procesa koji se događaju unutar pojedinca i unutar zajednice pa stoga izražavaju društvenu diferencijaciju i različitosti u prioritetima pojedinaca, skupina, zajednica, društava, civilizacija i kultura u zadovoljavanju potreba. Ideal sadrži određene dimenzije pogleda na čovjeka, zaključuju Lukaš i Mušanović i to: općeljudsku, društveno-povijesnu, sociokulturnu, skupinsku te individualnu dimenziju što ovisi o svjetonazoru njegove okoline (71). „Odgojni ideali oblikuju se na osnovi cjelokupnog djelovanja nekog društva i projekcija su uvjeta opstanka zajednice ili skupine unutar zajednice“ (Lukaš i Mušanović 73). Suvremeni odgojni ideal čovječnosti u sebi uobziruje između ostalog i mogućnost uživljavanja u tuđe emocije i suosjećanja s njihovim trenutačnim raspoloženjima.

Pojam uživljavanja svoj korijen pronalazi u njemačkoj riječi *Einfühlung* što znači ‘osjećati u’. Izraz *Einfühlung* u devetnaestom je stoljeću popularizirao njemački filozof Theodor Lipps kao pojam koji se odnosi na ljudsku sposobnost da ‘osjećajima ulazimo’ u umjetnička djela i prirodu uz emocionalni, a ne racionalni odgovor. Krznaric iznosi kako je pojam (*empathy*) empatije prvi puta upotrijebio američki psiholog Edward B. Titchener 1909. godine, jer je smatrao da pojam *Einfühlung* treba imati englesku inačicu (37), a Wispe ju je označio kao kognitivnu sposobnost razumijevanja unutarnjih stanja drugih te određenu vrstu socijalno-kognitivnih veza (prema Raboteg-Šarić 49). Bošnjaković i Radionov navode da ju pojedini autori opisuju i kao „sposobnost pojedinca“ (Barrett-Lennard), „osobinu ličnosti“ (Archer, et al.), „odgovor ili reakciju na tuđa iskustva“ (Shamay-Tsoory, et al.), „sposobnost“ (Riess), te „interpersonalno ponašanje (Mercer, et al. 26). Definicije empatije razlikuju se u odnosu na tri međusobno povezane komponente: dijeljenje tuđeg emocionalnog stanja; eksplicitno razumijevanje emocionalnog stanja druge osobe i prosocijalna ponašanja koja slijede“ (Dadds, et al. 112).

Uživljavanje može imati osam aspekata: „Poznavanje unutarnjeg stanja druge osobe, uključujući misli i osjećaje; usvajanje stava ili podudaranje neutralnih odgovora od onoga koji se opaža; osjećati se onako kako se druga osoba osjeća; intuicija ili projiciranje sebe u tuđu situaciju; zamišljanje kako druga osoba razmišlja i kako se osjeća; zamišljanje kako bi druga osoba razmišljala i kako bi se osjećala na tuđem mjestu; osjećaj jada pri svjedočenju patnje druge osobe; i osjećanje za drugu osobu koja pati“ (Bošnjaković i Radionov 127–28).

Složenost uživanja kao odgovor na okolinu promatra se četirima razvojnim razinama koje odgovaraju fazama razvoja spoznaje kod djeteta: *globalna empatija* karakteristična je za djecu prve godine života koja još ne vide sebe kao individualnu osobu pa sve što se događa drugom shvaćaju kao da se događa njima. *Egocentrična empatija* javlja se početkom druge godine kada dijete sebe počinje gledati kao pojedinca, ali još uvijek ne razlikuje unutarnja stanja drugih od osobnih. *Empatija za osjećaje drugih* javlja se između druge i treće godine kada dijete uočava druge osobe kao one koji imaju vlastite osjećaje i koji se mogu razlikovati od njegovih i postaje sposobno doživjeti sućut prema drugim osobama. *Empatija za nečije životne uvjete* javlja se u kasnom djetinjstvu kada dijete počinje shvaćati da druge osobe mogu doživjeti različite osjećaje ovisno o situacijama i životnim uvjetima (Raboteg-Šarić 53–55).

Socijalne vještine su neverbalni i verbalni oblici ponašanja pomoću kojih ljudi međusobno komuniciraju, a uživanje je dio složenijih socijalnih vještina. Za učenje uživanja potrebna je pomoć, najprije roditelja, a zatim i ostalih (Kutija 12). Pomanjkanje sposobnosti uživanja dovodi do ozbiljnih problema u psihološkom funkcioniranju i interakciji sa socijalnom sredinom“ (Šlibar 24). Način na koji ljudi međusobno komuniciraju ovisi o međusobnom razumijevanju mentalnih stanja, emocija, želja, misli, ponašanja i namjera. Uživanje omogućuje razumijevanje društvene okoline, kao i predviđanje ponašanja drugih ljudi kako bi se moglo doći do uspješne interakcije, pa uživanje postaje osobina ličnosti koja ljude čini socijalnim bićima (Bošnjaković i Radionov 123). U svojim istraživanjima Taylor navodi da rad na uživanju u učionici predmnijeva oblikovanje mišljenja o tome kako se osjećaju nasilnici, a kako osobe nad kojima je počinjeno nasilje, o tome kako donositi ispravne odluke i djelovati na promjenu vlastitih i tuđih okolnosti, kako bi se napredovalo prema zajedničkom cilju, točnije miru među ljudima (Holland 532). Vježbanje uživanja vrlo je korisno u obrazovnom kontekstu za učenike i nastavnike jer može povećati toleranciju, akademska postignuća, emocionalnu inteligenciju, prosocijalna ponašanja, poboljšati komunikacijske vještine, a istovremeno umanjiti socijalne predrasude i agresiju među sudionicima. Tehnike koje se koriste kao treninzi za uživanje jesu igra, predavanja, demonstracije, vježbe, igre uloga, modeliranje, davanje uputa, isprobavanje te povratne informacije (Bošnjaković i Radionov 141).

Iz razloga ulaženja u stanja, osjećanja i situacije drugih osoba i stavljanja u položaj drugoga i razumijevanja svijeta drugoga pojam empatije prevodi se kao

u-osjećanje, odnosno kao u-življavanje (Pisk 144). Empatična osoba sposobna je uranjati u svijet drugoga, razumijevati drugu osobu iz njezine perspektive, a istodobno ostaje objektivna, svjesna svojih promišljanja, osjećaja, motivacije, odnosno vlastita identiteta (Vuković i Bošnjaković 733). Stoga smo se za potrebe ovoga rada u kojem se promatraju književna djela odlučili nadalje koristiti pojmom uživljavanja u lik, motiv i sadržaj kojim se, kako smo u radu naveli, mnogi autori koriste prevodeći i tumačeći pojam empatije.

Uživljavanje pruža motivacijsku osnovu za altruistički odgovor, tvrde Eisenberg i Fabes, odnosno prosocijalno ponašanje koje nije ponajprije motivirano očekivanjem nagrade ili kazne (Miller i Jansen Op De Haar 110). Govoreći o prosocijalnom ponašanju mislimo na svojevolumno ponašanje koje pozitivno djeluje na druge ljude i ono u kojem su motivi nesebične naravi (Špelić, et al. 137). Što se osoba više povezuje s osjećajima i potrebama koje stoje iza tuđih riječi, to je manje zastrašujuće otvoriti se drugim ljudima (Rosenberg 115).

2. Čitanje književnih djela u funkciji realizacije ideala čovječnosti

S obzirom na to da vještina uživljavanja nije uvjetovana genetikom, već je naučena vještina koju je potrebno poticati od najranije dobi i koja se postupno razvija (Šlibar 12), čitanje knjiga odličan je primjer kako na izravan i neizravan način djeci pružati primjere pozitivnih ponašanja. Uz čitanje knjiga, veliku ulogu u razvoju uživljavanja ima i obrada priče iz knjige i razmišljanje o likovima koji se u njoj spominju te njihovim postupcima i ponašanjima. Postoji širok raspon dječjih knjiga i veliki potencijal za korištenje tog resursa u korist djece za stvaranje pozitivnijih odnosa, razumijevanjem sebe i drugih (Solow 3). Književnost za djecu nije pisana samo za zabavu, već i kao pomoć djeci kako bi mogla razumjeti jezik i istražiti svijet oko sebe, razumjeti zašto nešto rade te kako preuzeti odgovornost za svoja djela, a pomažu i u izgradnji sustava vrijednosti i etičkih standarda (Kadhim 440). Bilo bi previše jednostrano sugerirati da je strukturiranje književnosti jedini element u izgradnji uživljavanja djece. Za učinkovitost toga procesa potreban je i dobar učitelj koji zna kako se koristiti pismenosti u izgradnji razumijevanja svijeta oko sebe da bi učenici mogli povećati svoje djelovanje u svijetu (Holland 542). „Stjecanje književnoga znanja, književne kulture, osposobljavanje učenika za razumijevanje, tumačenje i prosuđivanje književnih djela te razvijanje njihove čitateljske kulture, zahtjevan je cilj za svakog učitelja“ (Benjak i Doblanović-Pekica 15).

Dosadašnja istraživanja govore o uzročno-posljedičnoj vezi između čitanja fikcije i uživljanja čitatelja, kao i dovođenja čitanja fikcije do povećanja senzibilizacije za uživljanje ili o tome kako ljudi s visokom razinom uživljanja imaju tendenciju više čitati fikcije pa je ona pozitivno povezana s uživljanjem (Argo, et al. 621). Eksperimentalno istraživanje [engl. „How Does Fiction Influence Empathy? An Experimental Investigation on the Role of Emotional Transportation“], ili „Kako fikcija utječe na empatiju?“ opisuje ulogu emocionalnog prijenosa (engl. *emotional transportation*) i tvrdi da čitanje fikcije mijenja osobne vještine uživljanja samo kada je čitatelj emocionalno prenesen u priču (Bal i Veltkamp 1). Na čitatelja će priča djelovati kada je stvarna i kada je za njega realistična, čime se stvara prilika za poistovjećivanje, dok stvarno logičko-znanstveno razmišljanje ne može izazvati te osjećaje (Bal i Veltkamp 2). Čitatelj može sebi dopustiti da suosjeća s likom iz izmišljene priče jer nema stvarne obveze prema tom liku, dok tužna priča u novinama u stvarnom svijetu može uzrokovati čitatelju osjećaj stvarne obveze prema žrtvama (Bal i Veltkamp 2–3). Slovic tvrdi da način na koji se poruka predstavlja utječe na to kako će čitatelji doživjeti informaciju i razviti suosjećanje prema nekom (usp. Bal i Veltkamp 3). Utjecaje je lakše doživjeti ako poruka sadrži informacije o jednoj osobi s kojom se može identificirati, nego o skupini ljudi ili statističkim podacima (Bal i Veltkamp 3).

Dodatni primjer koji ilustrira utjecaje čitanja na uživljanje je *biblioterapija* – „tehnika koja se koristi književnim izvorima za pomoć pojedincima u rješavanju složenih problema“ (Solow 8). Primjena je te tehnike jednostavna jer su čitanje i razgovor o knjigama svakodnevno dostupni većini djece školske dobi pa im je taj način pristupačan i ugodan (Maich i Kean 4). Prednosti su biblioterapije prema Maich i Kean (10) „svijest da su se drugi suočili sa sličnim problemima“, „rast vještina rješavanja problema“, „rast interesa izvan samog sebe“ i „poticanje boljeg razumijevanja ljudskog ponašanja“ (Solow 8).

Predmetno područje *književnost i stvaralaštvo* utemeljeno je na čitanju i razumijevanju fiktivnih i književnih tekstova. Iako smo istaknuli da sadržaji fikcije ostavljaju nešto snažniji dojam na čitatelje posebice kada su oni mlađa populacija, učenici i njihov učitelj uz zadaću poistovjećivanja s likovima imaju obvezu posvetiti pozornost i obradi priče u knjizi i razgovoru o likovima. Razgovarajući moguće je potaknuti učenike na moralno djelovanje i razlikovanje dobra od zla te prihvatljivog od neprihvatljivog ponašanja. Navedeni se poticaji produbljuju obradom lektire u više nastavnih sati kako bi čitatelj u vremenskom odmaku produljio svoje razmišljanje i vraćao se na već jednom razmatrani i

analizirani tekst. U efektu produženog kontakta (Cameron i Rutland 470) učenici promišljaju o svom okruženju i pokušavaju se prisjetiti imaju li i oni u svom susjedstvu možda slične primjere o kojima su slušali i razgovarali. Na taj način potaknut će sebe na djelovanje i promišljanje kako ubuduće priskočiti u pomoć onome kome pomoć bude potrebna. „Osnovne smjernice u poticanju čitalačke kulture prepoznate su u komunikacijsko-humanističkom pristupu odgoju i obrazovanju i obradi lektire na drugačiji način. Područje obrazovanja mora uključiti osobni razvoj, samoprihvatanje i prihvaćanje od strane drugih. Stoga je cilj povezati informacije s osjećajima, doživljajima i životom učenika te potaknuti motivaciju za čitanje u smislu vlastitog angažmana na poticanju čitalačke pismenosti“ (Radičević i Biglbauer 42).

Nastavni programi književnosti u nastavi hrvatskoga jezika uključuju popis književnih djela za samostalno čitanje kod kuće, odnosno školsku lektiru. Pri izboru djela za samostalno čitanje kod kuće odabiru se reprezentativna djela različitih vrsta iz nacionalne književnosti i književnosti drugih naroda koja su primjerena doživljajno-spoznajnim mogućnostima učenika (Rosandić 50).

Književna djela namijenjena za samostalno čitanje lektire izabiru se prema određenim kriterijima: „repcijsko-spoznajnim mogućnostima učenika, žanrovskoj uravnoteženosti i tipičnosti (poezija, proza, drama), ogleđnosti književne poetike, literarne vrijednosti te podjednake zastupljenosti hrvatskih i svjetskih književnih tekstova iz različitih književnopovijesnih razdoblja. Radi ostvarivanja odgojno-obrazovnih ishoda čitaju se i ulomci iz predloženih i/ili slobodno izabranih književnih tekstova.“¹

Smatra se da su knjige namijenjene djeci dobre ako sadrže temu koja je bitna djeci, dobru priču, bogato okruženje, mjesto i vrijeme radnje, dobro osmišljene likove i imaginativan jezik (Nihaayah, et al. 245). Analizom predloženih književnih djela za obveznu lektiru četvrtog i petog razreda osnovne škole u Hrvatskoj iz *Odluke o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj*:² 3., 4. i 5. razred osnovne škole: Brlić-Mažuranić, Ivana, Čudnovate zgrade šegrta Hlapića; Lovrak, Mato, *Vlak u*

¹ Usp. *Odluku o donošenju kurikuluma za nastavni predmet hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj*.

² Ova Odluka primjenjuje se za učenike 1. i 5. razreda osnovne škole od školske godine 2019./2020., za učenike 2., 3., 6. i 7. razreda osnovne škole od školske godine 2020./2021., a za učenike 4. i 8. razreda osnovne škole od školske godine 2021./2022.

snijegu; Lovrak, Mato, *Družba Pere Kvržice*; Balog, Zvonimir, izbor iz poezije; Vitez, Grigor, izbor iz poezije; Kušan, Ivan, *Koko u Parizu*, moguće je zaključiti da predlagatelj ne uobziruje osobni interes djece, nego se vodi osobnim interesom u kojem i nadalje prevladava mišljenje odrasle osobe. Stoga je potrebno kada to već Okvir nacionalnog kurikulumu omogućuje predložiti i popis izbornih djela za obradu lektire. U izradi toga popisa učitelj se mora rukovoditi načelom interesa djeteta i načelom zadovoljavanja određenih vrijednosnih kriterija. U svojim prijedlozima vođeni smo tvrdnjom u kojoj se čitatelju pruža mogućnost ne samo da razmatra djelo temeljem onoga što autor želi i da to u njemu razumije, već ponajprije poticanjem čitateljevih osjećaja na djelovanje (Šamo 32).

3. Metodološki pristup

Predmet je ovoga istraživanja književnost za djecu i područje slobodnog izbora lektire u kojem posebno odabrana djela trebaju poslužiti za stimuliranje i uvježbavanje vještine uživanja učenika.

Cilj je istraživanja u ovome radu nasumce odabranim djelima strane literature prepoznati temu i ponašanje likova čiji opisi mogu poslužiti uvježbavanju ili poticanju na uživanje učenika. Rezultati analiziranih književnih djela mogu poslužiti učiteljima u njihovu promišljanju o osobnoj preporuci kod sastavljanja popisa i preporuke slobodnog izbora lektira u četvrtom i petom razredu osnovne škole.

Zadaće istraživanja vezuju se uz analizu nasumce odabranih sadržaja tekstova koji nisu u obveznom popisu lektire nakon kojih se procjenjuju njihovi sadržaji s obzirom na mogućnost razvoja kompetencije uživanja. Bošnjaković i Radionov vode se idejom kako je iznimno važno da se „preciznije i sustavno identificiraju i analiziraju razni kulturni okviri, socijalne situacije i političko-ekonomski uvjeti koji ili suzbijaju i inhibiraju osnovu uživanja ili je pojačavaju“ (44). Stoga smatramo važnim istaknuti nazive konkretnih književnih dijela koja preporučamo učiteljima kao moguće za razvoj sposobnosti uživanja.

U ovom su istraživanju temeljne problemske tvrdnje bile sljedeće:

- (1) Moguće je odrediti sadržaje unutar suvremenih naslova strane književnosti za djecu u kojima se u okviru osnovnoškolske nastave potiče razvitak uživanja.

- (2) Nasumce odabrana i promatrana književna djela tematski sadrže odnose kojima je moguće poticati uživljanje i unutar kojih je moguće raspravljati s učenicima.

Dominantna je metoda ovoga istraživanja analiza sadržaja dječje književnosti. Primijenjen je postupak u kojem su odabrane kategorije vezane uz emocije uživljanja. Za definiranje pojedinih kategorija u istraživanju uzimaju se osnovne ljudske potrebe prema Maslowu (Lukaš i Mušanović 79) u kojima je samoaktualizacija najviši ideal do kojega se dolazi temeljem prepoznavanja emocija uživljanja koje pretpostavljaju razumijevanje i brigu za tuđe potrebe. Od baze piramide prema vrhu potrebe se prepoznaju kao temeljne fiziološke, potreba za sigurnošću, potreba za pripadanjem, potreba za samopoštovanjem te samoaktualizacijom. Uz navedenog autora odabiru se i kategorije prema Manfred Max-Neefu koji navodi detaljan popis ljudskih potreba u *Matrici potreba i zadovoljenja* (33) pomoću kojih se analiziraju odabirani sadržaji tekstova za uživljanje. Analizom sadržaja djela ustanovljeno je da se oni mogu podijeliti na tematiku odnosa među ljudima i prema drugim živim bićima, a da konkretna ponašanja mogu biti negativna ili pozitivna.

Tematika vezana uz uživljanje u odabranim djelima određena je kao nasilje među vršnjacima, gubitak roditelja, gubitak kućnog ljubimca, gubitak prijatelja, rastava, identitet, rat, usamljenost, bolest i siromaštvo. Dok se odnosi povezuju s majkom, ocem, bratom, sestrom, vršnjacima, učiteljima, prijateljima, životinjama i potrebitima.

Odabrane kategorije ponašanja vezana uz uživljanje u odabranoj literaturi za istraživanje prepoznaju se kao pozitivne ili negativne. Njihova analiza unutar odabranih djela najčešće se promatra u dihotomiji poput: utjeha i podrška nasuprot laži i odbacivanju, darivanje i pohvala nasuprot agresiji i vrijeđanju, zauzimanje nasuprot nasilju, prihvaćanje i briga nasuprot ignoriranju. Isprika i žaljenje u odnosu na ogovaranje i negativne komentare.

Uzorak se sastoji od šest nasumce odabranih književnih djela koja trenutačno nisu na obveznom popisu lektire. Djela su podijeljena po razrednim odjelima, odnosno tri se djela predlažu za četvrti razred osnovne škole, a tri djela za peti razred osnovne škole.

Uzorak istraživanja čine nasumce odabrani naslovi sadržaja primjerenih uzrastu za djecu četvrtih i petih razreda osnovne škole prevedeni na hrvatski

jezik. Samo je roman *George* čitan na engleskom jeziku služeći se platformom *Goodreads*. Naslovi su izabranih djela sljedeći: *George* (Alex Gino), *Vječni Tuc-kovi* (Natalie Babbitt) i *Raymie Nightingale: Tri hrabrice* (Kate DiCamillo), *Čudo* (R. J. Palacio), *Auggie i ja: Tri čudesne priče* (R. J. Palacio) i *Most u Terabithiju* (Katherine Paterson) i ne nalaze se na popisu obvezne lektire niti na popisu klasičnih djela.³

Navedeni su dječji romani preporučeni polaznicima četvrtih i petih razreda iz razloga što likovi romana pohađaju navedene razrede ili pojedini podnaslovi određuju razrede i uzrast kojima pripada čitalačka publika i kojem su uzrastu namijenjeni. Uzorak je odabranih romana sadržajno bogat motivima koji navode na razmišljanje o djelovanju likova obilježenih uživljavanjem u događaje i životna stradanja drugih osoba ili njih samih.

3.1. Prikaz rezultata dobivenih analizom sadržaja preporučenih djela

Nasumce odabrana preporučena književna djela strane literature imaju sljedeća obilježja.

George je dječji roman autora Alexa Gina tiskan 2015. godine u New Yorku u izdanju Scholastic Pressa. Pojam Gino u nazivu autora rodno je upotrijebljen i koristi se jedninskim zamjenicama i počasnim Mx prvi puta u potpisu jednog književnog djela. Knjiga je napisana na 213 stranica i sastoji se od 12 podnaslova: Tajne, Charlotte umire, Gluma je samo pretvaranje, Iščekivanje, Audicije, Zauzeto, Vrijeme se vuče kada si jadan, Neki kreten, Večera kod Arnieš, Transformacije, Pozivnice i Melissa ide u Zoološki vrt. Središnja je tema ovoga romana prihvaćanje sebe i osobna prezentacija drugima, posebice svojim vršnjacima. Mjesto je radnje romana New York u Sjedinjenim Američkim Državama s početka 21. stoljeća. Glavni je lik Melissa (George), a sporedni su likovi Melissina majka, učiteljica Udell i prijateljica Kelly.

U romanu *George* prikazani su odnosi i ponašanja koja mogu poslužiti kao dobar primjer za uživljavanje učenika vezujući sadržaje uz tematiku prepoznavanja i prihvaćanja vlastita identiteta, nasilje među vršnjacima i rastavu roditelja.

³ Usp. Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj.

George je djevojčica koju društvo vidi kao previše emotivnog dječaka četvrtog razreda osnovne škole, a za koju obitelj vjeruje da je homoseksualac. Roman je prikaz unutarnje borbe središnjeg lika George koji ne zna kako ljudima oko sebe dati do znanja tko je ona zapravo jer se boji odbijanja obitelji, a posebice majke. Velika pozornost u romanu pridaje se prijateljstvu i prihvaćanju različitosti. Najbolja prijateljica Kelly, potiče George neka bude kakva želi biti dajući joj komplimente i pomažući joj kako bi ju svijet doživio u pravom svjetlu.

„I znaš što? Ako misliš da si djevojčica ...“ George se pripremila za Kellyne riječi. „Onda i ja mislim da si djevojčica!“ Kelly je poskočila prema najboljoj prijateljici i dala joj toliki zagrljaj da su se skoro obje srušile. Začudenost otvorenih usta i sreća na Georgeovu licu samo je povećalo Kellyn osmijeh. (Gino 251)

Uz podršku prijateljice i podršku obitelji, George ima i podršku ravnateljice škole što još snažnije potiče na iskazivanje razumijevanja i podrške čitatelja. U analizi sadržaja djela dolazi se do odnosa u kojima najviše dominiraju odnosi s prijateljima i vršnjacima iz razreda, zatim se analiziraju i odnosi među roditeljima, odnosi s učiteljicom i na kraju se mogu u nekoliko slučajeva zamijetiti i odnosi među braćom i sestrama.

Čitatelj se može staviti u perspektivu zlostavljane djece kao i one koja se osjećaju drukčije. Knjiga pruža mnogo lijepih primjera ponašanja koja učenici mogu prepoznati kao pozitivna. Od pozitivnih kategorija u analizi se najčešće susreću pohvale drugih osoba, prihvaćanje osobe kakva jest, pomoć drugome, zauzimanjem za drugoga, podrška, utjeha i žalost. „Što ima, Gee-gee?, George je zastala. Bilo je to tako kratko, malo pitanje, ali nije mogla natjerati usta da proizvedu zvuk. Mama, što ako sam djevojčica?“ (Gino 116)

Kategorije koje se promatraju s negativnog stajališta jesu osuđivanje negativnih ponašanja poput neprihvatanja osobe, vrijeđanja - „On je ionako prokleta cura... Jeff se opali smijati i Rick pored njega“ (Gino 217) - ignoriranje, negativni komentari, nasilje među vršnjacima, izbjegavanje i ogovaranje.

„Pa, to je bilo neočekivano,“ reče mama. „Nisam ni znala da si to ti na početku. Mislila sam da je to trebala biti Kelly, ali sam onda shvatila da gledam sina na pozornici, i gotovo svatko u publici je mislio da je djevojčica.“ Georgeove su usne drhtale, ali joj je glas bio jasan. ... „Već sam ti rekla. Ja sam djevojčica.“ Mamino se lice pretvorilo u kamen i usta su joj se smanjila. „Nećemo o tome sada pričati.“ (Gino 384-86)

Na temelju sinteze zaključuje se da obje kategorije ponašanja prihvaćanje osobe kakva jest i neprihvatanje osobe kakva jest imaju dovoljan i približno isti broj spominjanja u knjizi. Tema je romana opisana na način primjeren djeci i iz perspektive djeteta, a poglavlja su kratka. Autor(ica) Alex Gino sebe smatra osobom koja isključivo nije ni ženskog ni muškog roda (engl. *genderqueer*) pa se pretpostavlja da je djelo autobiografsko.

Vječni Tuckovi je bajkoviti roman Natalie Babbitt preveden 2005. godine u Zagrebu u izdanju nakladničke kuće Algoritam, na 114 stranica. Djelo započinje Prologom i sadrži 25 nenumeriranih i neimenovanih podnaslova. Na kraju se nalazi Epilog. Mjesto je radnje selo Treegap u Sjedinjenim Američkim Državama 1880. godine. Glavni su likovi romana Winnie Foster i Jesse Tuck, dok su sporedni likovi Angus Tuck, Mae Tuck, Miles Tuck i čovjek u žutom kaputu. Središnja tema vezuje se uz identitet te pojmove života i smrti praćene odanošću i prijateljstvom koje treba spasiti pod svaku cijenu.

Obitelj Tuck je besmrtna i čine sve što je moguće kako bi to ostalo tajna jer su svjesni kako bi mnoge ljude besmrtnost mogla lako privući zbog čega bi kasnije oni mogli požaliti. Središnji lik Winnie sprijateljio se s obitelji Tuck i sve njegove radnje postaju izravnim rezultatima tog prijateljstva.

„I onda smo si mislili da ne bi bilo dobro kad bi baš svatko znao za taj izvor,“ reče Mae. Polako smo shvaćali što to znači. Ona pogleda Winnie. Jel' ti jasno dijete? Ta voda – ona te zaustavi točno tamo gdje jesi. Da je danas popila, ostala bi znanavijek mala curica. Nikad ne bi narasla, baš nikad. (Babbitt 36)

Učenici čitajući knjigu mogu u odnosima s ocem i majkom te s kućnim ljubimcima spoznati pozitivne i negativne kategorije potrebite za vježbanje uživljavanja. Dominantna je kategorija koja se pronalazi u analizi sadržaja ovog romana briga o sebi i briga o životu. Navedene kategorije opisane su činjenjem dobra drugima, nesebičnim pomaganjem prijateljima, pružanjem pomoći i utjehe, zauzimanjem za drugoga, brigom o drugoj osobi ili životinji, izražavanjem zahvalnosti i osjećajima žaljenja.

Tuck protrese glavom. „Nikad nisam mislio da ćemo doći do toga da strahimo malu djecu,“ reče on. „Sigurno ti to ne mogu nadoknaditi. Winnie, ali mi je, časna riječ, grozno što se to moralo tako dogoditi.“ (Babbitt 51)

Djelom se prikazuju negativna i neprihvatljiva ponašanja u kojima je analizom prepoznata laž kao najučestalija, nasilje autoriteta, vrijeđanje i upućivanje negativnih komentara.

Raymie Nightingale: Tri hrabrice je dječji roman Kate DiCamillo, objavljen 2016. godine u Zagrebu u izdanju Profil knjige. Roman broji 203 stranice na kojima se nalazi 28 podnaslova koji nemaju naziv, nego su samo označeni brojem. Mjesto je radnje Florida, SAD 1975. godine. Glavni likovi romana jesu: Raymie, Louisiana, Beverly, dok su sporedni likovi: trenerica Ida Nee, Louisianina baka, Raymiena majka i Beverlyna majka.

Središnja je tema prijateljstvo i gubitak drage osobe prikazano usamljenošću, siromaštvom, bolešću, rastavom i gubitkom kućnog ljubimca. U romanu su opisani odnosi između tri prijateljice Raymie Clark kojoj su roditelji rastavljeni, Beverly Tapinski kojoj su roditelji rastavljeni i Louisiane Elefante, siromašne bolešljive djevojčice kojoj su roditelji poginuli i o kojoj se brine baka pa je morala dati svog mačka u sklonište za životinje. Roman opisuje odanost prijateljica: „Jako mi je drago što sam te upoznala“, ... „I želim ti reći da, bez obzira na sve, ja sam tu i ti si tu i mi smo zajedno.“ (DiCamillo 121), njihovu hrabrost i brigu jedne za drugu povezujući ih u brigu za životinje: „Louisiana, poći ću s tobom u Vrlo uslužan centar za životinje. Pomoći ću ti vratiti Archieja.“ (DiCamillo 135) Djevojčicama nedostaju njihovi očevi i one ih žele nazad u svoj život, pa zaključujemo kako se ne viđaju dovoljno često.

Beverlyna majka svoju kćer tjera na natjecanje za Malu miss Autoguma Središnje Floride, iako ona to ne želi, što pretpostavlja da majka i kći nemaju pretjerano dobar odnos. Louisiana živi s bakom, ali je pitanje je li baka najbolji izbor za brigu o djevojčici. Kategorije pozivnog ponašanja oprimjerene su poticanjem važnosti prijateljstva triju djevojčica koje sebi pružaju utjehu i podršku, čine lijepo i pomažu te se zauzimaju i brinu jedna o drugoj.

Za primjere iznimnog ponašanja ističemo dva upečatljiva opisa: spašavanje psa iz skloništa za životinje na kojemu se rade pokusi kao pozitivnoga i kao negativno ponašanje ističe se nasilje od strane odrasle osobe, instruktorice mažoretkinja koja je krenula udarati Beverly štapom po glavi, za koju se zauzela njezina prijateljica Louisiana. Knjiga pruža izvrstan primjer važnosti prijateljstva u kojem se osjećaš sigurno i gdje te potiču i podržavaju, bez razlike u odnosu na tipove i strukture obitelji iz kojih djeca potječu.

Uz pozitivne kategorije koje su savršene za uživanje u situacije kojima prolaze glavni likovi dominiraju podrška kod razvoda i smrti roditelja, zatim utjeha, pomoć i zauzetost za drugog u siromaštvu. Česta i dominantna negativna kategorija jest nasilje i negativan odnos odraslih prema djeci.

Dječji roman *Čudo* autorice Raquel Jaramillo objavljen je pod pseudonimom R. J. Palacio 2016. godine na 318 stranica u izdanju Fokus komunikacije d.o.o. Zagreb. Roman se sastoji od osam dijelova: 1. August 31 podnaslov, 2. Via 16 podnaslova, 3. Summer 6 podnaslova, 4. Jack 20 podnaslova, 5. Justin 8 podnaslova, 6. August 11 podnaslova, 7. Miranada 6 podnaslova i 8. August s 26 podnaslova. Djelo ukupno broji 124 imenovana podnaslova. Mjesto je radnje New York, Sjedinjene Američke Države 2010. godine. Glavni su likovi romana August Pullman, Jack Will, Olivia Pullman, Summer, Justin i Miranda, dok su sporedni likovi Julian Albans, Augustovi roditelji i djeca u školi. Središnja je tema romana prihvaćanje sebe i svog identiteta, te usamljenost nastala posljedično ili uzročno događajima koji se vezuju uz vršnjačko nasilje opisano u romanu.

Znam da nisam običan desetogodišnjak. Mislim, naravno da radim skroz obične stvari. Ližem sladoled. Vozim bicikl. Igram se loptom. Imam Xbox. Takve stvari čine me običnim. Valjda. A i ja se osjećam obično. Iznutra. S druge strane, jasno mi je da pred običnom djecom drugi klinici ne bježe s dječjeg igrališta, i to vrišteći... Uglavnom, dosad sam se donekle naviknuo na to kako izgledam. Pretvaram se da ne vidim sve te grimase koje ljudi rade kad me ugledaju. (Palacio 11)

Odnosi opisani u romanu povezani su s vršnjačkom komunikacijom, odnosima među prijateljima, roditeljima, braćom i sestrama. Pozitivne kategorije koje su analizom sadržaja teksta prepoznate jesu prihvaćanje različitosti: „On je samo dječak. Dječak koji izgleda najčudnije što sam ikad vidjela, da. Ali je i dalje samo dječak“ (Palacio 127), pohvala: „Najveći je onaj, rekao je, ‘koji se brine za tuđa srca, upravo zbog ljepote svog’“ (Palacio 310), zauzetost za drugoga: „August se smije na sve moje šale i, na neki način, imam osjećaj da mu mogu sve reći. Kao pravom, dobrom prijatelju“ (Palacio 151), briga o osobi i životinjama, utjeha, podrška: „Sljedećeg dana našao sam na svojem mjestu mali Uglydoll privjesak, s lijepom kratkom porukom od Maye u kojoj je pisalo: ‘Za najdražeg Auggie Dolla na svijetu! XO Maya’ (Palacio 219), zahvala, isprika i žaljenje: „Prije šest mjeseci stvari poput ove ne bi se ni slučajno dogodile, ali sad se događaju sve češće.“ (Palacio 219)

Negativne kategorije i ponašanja opisana među vršnjacima jesu vrijeđanje:

Za „kugu“ sam saznala dok sam igrala graničara s Augustom. To je bila „igra“ koja se, navodno, počela širiti od početka godine. Svatko tko slučajno dotakne Augusta, ima 30 sekundi da opere ruke ili nađe dezinfekcijsko sredstvo prije nego se zarazi „kugom“. Ne znam što se dogodi ako dobiješ „kugu“ jer nitko dosad nije dotaknuo Augusta, barem ne direktno. (Palacio 128)

Zatim se pronalaze opisi nasilja među vršnjacima:

Onda me odjednom, dok sam prolazio pored njega, taj lik Eddie zgrabio za kapuljaču i silovito povukao, tako da sam posrnuo unazad i pao ravno na leđa. Pao sam na kamen i jako ozlijedio lakat. Nisam mogao dobro vidjeti što se dogodilo nakon toga, osim da se Amos zaletio u Eddieja poput velikog kamiona i obojica su pali na tlo do mene. (Palacio 276)

Uz navedene negativne kategorije pronalazi se i ignoriranje „U školi Beecher, ja sam bio stari pljesnivi sir“ (Palacio 79), negativni komentari, laž i ogovaranje „Ne, čovječe, to je Alien!“ rekao je jedan od dječaka. „Ne, ne, ne, čovječe. To je ork!“ smijao se Eddie, gurajući mi svjetiljku u lice... „Meni govoriš, Freddie Krueger? Mislim da ne želiš imati posla sa mnom, ti ružna nakazo“, rekao je Eddie.“ (Palacio 275)

Nastavak na prethodni preporučeni roman je djelo *Auggie i ja: Tri čudesne priče* iste autorice Raquel Jaramillo koje je napisano na 277 stranica i objavljeno 2017. godine u izdanju Fokus komunikacije d.o.o. u Zagrebu. Roman se sastoji od tri poglavlja nazvana po glavnim likovima romana i 88 imenovanih podnaslova. Mjesto radnje je New York, SAD smješteno na početak 21. stoljeća. Glavni su likovi Julian Albans, Christopher Blake, Charlotte Cody, dok su sporedni likovi August Pullman, Olivia Pullman, Ximena Chini i Jack Will. Središnja je tematika radnje ovoga romana sposobnost uživljanja i suosjećanja s drugim osobama poticana odanim prijateljstvom.

Roman pruža uvid u svijet ostalih vršnjaka iz Auggiejeva života. Središnji su likovi ovoga romana Julian koji se nasilnički ponaša prema Auggieju, Charlotte koja se ponaša naklonjeno prema Auggieju, ali oni nisu bliski prijatelji, i Christopher koji je Auggiejev prijatelj iz djetinjstva. U ovom romanu Julien nije više zloban dječak. On se pokajao što je zlostavljao Auggieja i u jednom posebnom pismu napisao mu je iskrenu ispriku. Uživljanje u sadržaj ovog romana omo-

gućuje učenicima praćenje odrastanja i promjene ponašanja pojedinih likova koji odrastanjem postaju ozbiljniji i potpuno drugačiji u odnosu na dječaku dob. Tematika je ilustrirana iskrenim kajanjem za svoja nedjela kao i oprostom onoga koji je bio povrijeđen. U Christopherovoj se priči promatra utjecaj i snaga prijateljstva koji se trudi više cijeniti svoju majku i svoj odnos s Auggiejem. Prijateljice Charlotte i Summer imaju vrlo pozitivan odnos prema slijepom čovjeku kojega smatraju beskućnikom.

Prvi dio romana koji se može promatrati kao samostalna priča opisuje glavni lik koji konstantno pronalazi izlike za svoja ponašanja i prenošenje krivnje na druge osobe. „Gledajte, nisam oduvijek bio zloban. Mislim, nisam zlobno dijete! Naravno, nekad se našalim, ali to nisu zlobne šale. To je samo zadirkivanje. Ljudi se moraju povremeno razvedriti!“ (Palacio 22)

Druga priča sadrži događaje iz djetinjstva Julianove bake u Francuskoj za vrijeme Drugog svjetskog rata. Baka se u svojoj priči prisjeća dječaka koji je bio predmetom ruganja ostalih vršnjaka, ali joj je on pomogao i spasio život kada su u ratu Nijemci došli po nju. Treća priča govori o Julianovu kajanju nakon što je čuo bakinu priču.

Navedene teme prožete ratnom tematikom, tugom i ružnim odnosima među vršnjacima, i onima iz razreda i prijateljima iz svakodnevnoga života, donose slike o promjeni odnosa i odrastanju te stavljaju promatrane kategorije u pozitivne i poželjne emocije u kojima se itekako može uvježbavati uživljavanje ulazeći u likove i njihova razmišljanja. Pozitivne kategorije odnose se na ispriku: „Dragi Auggie, želim ti se ispričati zbog stvari koje sam radio prošle godine. Puno sam razmišljao o tome. Nisi to zaslužio. Volio bih da ih mogu poništiti. Bilo bi ljepše“ (Palacio 71), priznavanje krivice, žaljenje, pohvalu, zahvalnost te brigu za druge osobe.

Odnos s majkom:

Ali već jako dugo nismo spavali zajedno. Dok sam je tako gledao, izgledala mi je sićušno. Nisam se sjećao pjegice na njenom obrazu. A dosad nisam primijetio ni lagane bore na njenom čelu. Nekoliko sam je sekundi gledao i slušao njeno disanje. „Volim te, mamice.“ Nisam to rekao naglas, jer je nisam želio probuditi. (Palacio 160)

Odnos s vršnjacima iz razreda:

Znam da ljudi pričaju da sam dobrica. Nemam pojma zašto to govore jer nisam baš takva dobrica. Ali nisam ni osoba koja će biti okrutna prema nekome samo zato što netko drugi kaže da bih trebala. Mrzim kada ljudi rade takve stvari. Zato sam, kad su dečki počeli ignorirati Jacka, a on nije znao zašto, pomislila da je najmanje što mogu učiniti to da mu kažem što se zbiva. Mislim, znam Jacka od vrtića. On je dobar dečko! (Palacio 175)

Odnos s prijateljima:

Bez previše razmišljanja odgovorio sam na Elijahovu poruku. Bok, Elijah. Hvala na ponudi da se priključim vašem bendu. Ali ostat ću uz Johna na proljetnom koncertu. Puno sreće sa 'Seven Nation Army'. Čak i ako ispadnem totalni jadnik na proljetnom koncertu, ne mogu iznevjeriti Johna. Za to služe prijatelji, zar ne? (Palacio 161)

Pomoć drugim potrebitima ilustrira se karitativnom djelatnošću:

Mama mi je predložila dobar način da „kanaliziram svoju energiju“ – rekla je da organiziram skupljanje kaputa za beskućnike u našem susjedstvu. Stavili smo letke u kojima smo molili ljude da doniraju svoje „uščuvane“ kapute te da ih ostave u vrećicama u velikoj kanti koju smo postavili ispred naše zgrade. Nakon što smo sakupili 10 velikih vreća za smeće punih kaputa, mama, tata i ja odvezli smo se u grad, do udruge za beskućnike i ostavili ih ondje. Moram reći, osjećala sam se stvarno dobro kad smo odnijeli sve te kapute ljudima koji su ih trebali! (Palacio 171)

Most u Terabithiju je dječji roman Katherine Paterson objavljen 2016. godine u izdavačkoj kući Znanje d.o.o. Zagreb. Roman ima 128 stranica, koje tvori 13 podnaslova: 1. Jesse Oliver Aarons, ml., 2. Leslie Burke, 3. Najbrže dijete u petom razredu, 4. Vladari Terabithije, 5. Divovi ubojice, 6. Dolazak kraljevića Terriana, 7. Zlatna soba, 8. Uskrs, 9. Zle čini, 10. Savršeni dan, 11. Ne!, 12. Nasukan, 13. Most u Terabithiju. Mjesto je radnje ovoga romana smješteno u ruralnu Virginiju u SAD-u sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Glavni su likovi Jessie Aarons i Leslie Burke, dok su sporedni likovi May Belle, Janice Avery i gospođica Edmunds. Priča govori o gubitku najboljeg prijatelja, kako se nositi sa smrću voljene osobe kao i o važnosti obitelji i prijateljstva uopće.

Zbog prevelike zaposlenosti majke središnji likovi romana bježe u imaginarni svijet osmišljavajući zemlju koju nazivaju Terabithija. U tužnom opisu siromaštva događa se nesreća u kojoj se Leslie utopi u potočiću koji vodi do Terabit-

hije. Iako je događaj opisan pred kraj, on ipak ostavlja snažan dojam na čitatelja. Učenici se mogu uživjeti u Jessinu patnju i način na koji se miri sa smrću svoje prijateljice. Knjiga je vrlo tužna pa može pobuditi različite emocije učenika, ali ih svakako može pobuditi i potaknuti na razmišljanje kako cijeniti osobe iz svog okruženja i vrijednost prijateljstva: „Prvi put u svom životu svakog se jutra budio s nečim čemu se unaprijed radovao. Leslie mu je bila više nego prijateljica. Ona je bila njegovo mnogo uzbudljivije ja – njegov put u Terabithiju i u sve svjetove iza nje.“ (Paterson 48)

Roman je pun emocionalnih opisa u kojima dominira siromaštvo: „Moj tata je dobio otkaz, a Brenda i Ellie su kao ribe na vreloj ulju, jer ne mogu imati nove haljine za Uskrs... Oh, žao mi je. Tvog oca, mislim“ (Paterson 78–79), gubitak prijatelja i odnosi u obitelji. Pozitivne kategorije koje donosi roman jesu žalost, briga za drugoga, utjeha, podrška i pomoć. Negativne kategorije vezuju se uz nasilje u obitelji, ogovaranje i negativne komentare.

Zaključak

Uživljavanje je širok pojam koji se dodjeljuje raznolikom spektru fenomena: od brige za druge, pomaganja, osjećanja onoga što druga osoba osjeća, osjećaja razumijevanja tuđih misli ili osjećaja, do micanja granice između sebe i drugoga. Uz to što uživljavanje pomaže u prepoznavanju tuđih emocija i stavova, ono pomaže u prepoznavanju vlastitih emocija i utječe na motivaciju za prosocijalno ponašanje, altruizam i moralnost.

S obzirom na to da je uživljavanje naučena vještina, ona se treba poticati od najranije dobi interesom i čitanjem knjiga koje potiču promišljanje o tim temama. Čitajući sadržaje tekstova koji su bogati raznolikim pozitivnim i negativnim primjerima odnosa i ponašanja likova omogućuje se čitatelju identifikacija s drugima, pa tako i likovima iz književnih djela. Čitatelj može predviđati njihovo ponašanje zamišljajući što bi likovi mogli učiniti, kao i što bi on osobno učinio da se nalazi na njihovu mjestu.

Književnost za djecu ne piše se samo radi zabave već i kao pomoć djeci kako bi mogla istražiti i razumjeti svijet oko sebe, razumjeti zašto nešto rade te kako preuzeti odgovornost za svoja ponašanja. Odabir književnog djela za školsku lekturu bitan je čin kojim se mogu poticati uvjeti u kojima će doći do porasta uživljavanja kod učenika. Ono je olakšano ako se učenik lako emocionalno pre-

nese u priču, ako mu je djelo zabavno i usmjereno na lik ili likove koji su njegovi vršnjaci, te ako samostalno pročita djelo i o njemu razgovara u školi nakon određenog vremena.

Razina uživljanja i interes za tuđe živote počinje se javljati u kasnijem djetinjstvu stoga su sadržaji odabranih romana pogodni za preporuku jer sadrže teme koje aktualiziraju odnose među pojedincima i članovima u obitelji. Zaključuje se da su preporučeni sadržaji iz uzorka ovoga istraživanja upravo na razini ove generacije čitatelja koji u svom razvojnem ciklusu trebaju ilustracije i uzore, točnije odgojne ideale koji bi im poslužili za pravilan odabir svojih budućih ponašanja u zajednici. Pomanjkanje mogućnosti uživljanja tijekom života može imati velike neželjene probleme za pojedine osobe. Stoga je pozitivno što odabrana i preporučena djela omogućuju u isto vrijeme uvide i opise sadržaja poželjnih ponašanja kao i sadržaje negativnih promatranih kategorija. Te dihotomije omogućuju osobnu i pravilnu procjenu svakome čitatelju da se odluči za ono što pretpostavlja da bi mogao biti njegov odabir. Do sada je popis lektire za četvrti i peti razred sadržavao pretežito domaće autore, ali su analizirana strana djela omogućila zaključak da je opravdano u tim razredima s pozicija realizacije odgojnog ideala i promicanja empatije odlučivati se i za preporuku djela strane literature.

Na kraju je moguće zaključiti da su postavljene problemske tvrdnje u analizi sadržaja preporučenih odabranih djela stranih naslova književnosti za djecu doista kvalitetne i odgovarajuće za ispunjavanje ciljeva i zadaća nastave hrvatskog jezika jer u svojim sadržajima imaju dovoljnu količinu promatranih odnosa i kategorija koje potiču uvježbavanje i formiranje pravilnog uživljanja učenika navedene rane školske dobi.

Kao odgovor na drugu problemsku tvrdnju zaključuje se da nasumce odabrana književna djela doista sadrže opise odnosa među vršnjacima, roditeljima, prijateljima, pravilnog ponašanja prema potrebitima, siromašnima, u nevolji i onima koji se nalaze u teškim životnim prilikama kao i brigu za kućne ljubimce.

Ovim se istraživanjem otvaraju nova znanstvena pitanja koja imaju zadaću istražiti koliko su odabrani i preporučeni romani doista imali stvarnoga utjecaja i jesu li ostavili očekivani izravan ili neizravan utjecaj na sposobnosti uživljanja učenika, kao i to jesu li utjecali na promjenu njihova mišljenja, stavova i ponašanja nakon čitanja navedenih naslova djela.

Literatura

- Archer, L. Richard, et al. „The Role of Dispositional Empathy and Social Evaluation in the Empathic Mediation of Helping.“ *Journal of Personality and Social Psychology*, sv. 40, br. 4, 1981, str. 786–96.
- Argo, J. Jennifer, et al. „Fact or Fiction: An Investigation of Empathy Differences in Response to Emotional Melodramatic Entertainment.“ *Journal of Consumer Research*, sv. 34, br. 5, 2008, str. 614–23.
- Babbitt, Natalie. *Vječni Tuckovi*. Prevela Lara Hölbling Matković, Algoritam, 2005.
- Bal, P. Matthijs i Martijn Veltkamp. „How Does Fiction Influence Empathy? An Experimental Investigation on the Role of Emotional Transportation.“ *PloS ONE*, sv. 8, br. 1, 2013, str. 1–12.
- Barrett-Lennard, T. Godfrey. „The Empathy Cycle: Refinement of a Nuclear Concept.“ *Journal of Counseling Psychology*, sv. 28, br. 2, 1981, str. 91–100.
- Benjak, Mirjana i Mirjana Doblanić-Pekica. „Come educare le lettrici/i lettori.“ *Metodički vidici, časopis za metodiku filoloških i drugih društveno-humanističkih predmeta*, sv. 1, br. 1, 2010, str. 12–17.
- Bezić, Živan. „Što znači odgajati?“ *Obnovljeni život*, sv. 32, br. 4, 1977, str. 333–44.
- Bošnjaković, Josip i Tanja Radionov. „Empathy: Concepts, Theories and Neuroscientific Basis.“ *Alcoholism and Psychiatry Research*, sv. 54, br. 2, 2018, str. 123–50.
- Cameron, Lindsey i Adam Rutland. „Extended Contact Through Story Reading in School: Reducing Children’s Prejudice Toward the Disabled.“ *Journal of Social Issues*, sv. 62, br. 3, 2006, str. 469–88.
- Dadds, R. Mark, et al. „A Measure of Cognitive and Affective Empathy in Children Using Parent Ratings.“ *Child Psychiatry and Human Development*, sv. 39, br. 2, 2008, str. 111–22.
- DiCamillo, Kate. *Raymie Nightingale: Tri hrabrice*. Prevela Branka Maričić, Profil knjiga, 2016.
- Eisenberg, Nancy i Richard A. Fabes. „Empathy: Conceptualization, measurement, and relation to prosocial behavior.“ *Motivation and Emotion*, sv. 14, 1990, str. 131–49.
- Gehlen, Arnold, Čovjek i institucije. Nakladni zavod Globus, 1994.
- Gino, Alex. *George*. Scholastic Press, 2015, <http://1.droppdf.com/files/qoJny/george-alex-gino.pdf>. Pristupljeno 21. 3. 2021.
- Holland, Chris. „Reading and Acting in the World: Conversations about Empathy.“ *RiDE: The Journal of Applied Theatre and Performance*, sv. 14, br. 4, 2009, str. 529–44.
- Hufnagel, Erwin, *Filozofija pedagogike*, Demetra, 2002.
- Kadhim, Rawaa Jawad. „The Impact of Children’s Stories in Developing Morality: A Study in Louisa May Alcott’s *Little Women* and Kate DiCamillo’s *Raymie Nightingale*.“ *Journal of University of Babylon, Humanities*, sv. 26, br. 6, 2018, str. 432–43.
- Krznaric, Roman. *Empatija: Temeljna kvaliteta za ostvarivanje revolucionarnih promjena u 21. stoljeću*. Biblioteka Planetopija, 2014.

- Kutija, Martina. *Empatija i rješavanje konflikata* (Završni rad). Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, 2016.
- Lukaš, Mirko i Marko Mušanović. *Osnove pedagogije*. Vlastita naklada, 2020.
- Maich, Kimberly i Sharon Kean. „Read Two Books and Write Me in the Morning! Bibliotherapy for Social Emotional Intervention in the Inclusive Classroom.“ *TEACHING Exceptional Children Plus*, sv. 1, br. 2, 2004, str. 1-13.
- Max-Neef, Manfred, et al. „Human Scale Development: An Option for the Future.“ *Development Dialogue*, sv. 1, br. 1, 1989, str. 7-80.
- Matravers, Derek. „The Paradox of Fiction: The Report versus the Perceptual Model.“ *Emotion and the Arts*, uredili Mette Hjort i Sue Laver, Oxford UP, 1997, str. 78-92.
- Mercer, W. Stewart, et al. „The consultation and relational empathy (CARE) measure: development and preliminary validation and reliability of an empathy-based consultation process measure.“ *Family Practice*, br. 21, 2004, str. 699-05.
- Miller, Paul i Marian A. Jansen Op De Haar. „Emotional, Cognitive, Behavioral, and Temperament Characteristics of High-Empathy Children.“ *Motivation and Emotion*, sv. 21, br. 1, 1997, str. 109-25.
- Nihaayah, Lu'luin, et al. „The Emotional Maturity of Jesse Aaron in Bridge to Therabithia by Katherine Paterson.“ *Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR)*, 188, 2019, str. 245-48.
- Odluka o donošenju kurikulumu za nastavni predmet hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj*. Narodne novine 2019. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html. Pristupljeno 2. 4. 2021.
- Palacio, Raquel Jaramillo. *Auggie & ja: Tri čudesne priče*. Prevela Tamara Kunić, Fokus komunikacije d.o.o., 2017.
- Čudo. Prevela Tamara Kunić, Fokus komunikacije d.o.o., 2016.
- Paterson, Katherine. *Most u Terabithiju*. Preveo Luko Paljetak, Znanje d.o.o., 2016.
- Pisk, Zoja. „Empatija.“ *Psihoterapijski pravci*, uredile Dragica Kozarić-Kovačić i Tanja Frančičković, 2014., str. 144.
- Plessner, Hemluth. *Stupnjevi organskoga i čovjek. Uvod u filozofsku antropologiju*, Naklada Breza, 2004.
- Raboteg-Šarić, Zora. *Psihologija altruizma*. Alineja, 1995.
- Radičević, Vesna i Suzana Biglbauer. „Poticanje čitalačke pismenosti kao dio knjižnično-informacijskog obrazovanja.“ *XXIII. Proljetna škola školskih knjižničara Republike Hrvatske: Čitanje kao dio knjižnično-informacijskog obrazovanja*, uredio Miroslav Mićanović, Agencija za odgoj i obrazovanje, 2011, str. 33-42.
- Riess, Helen. „The Impact of clinical empathy on patients and clinicians: Understanding empathy's side effect.“ *AJOB Neurosci*, sv. 6, br. 3, 2015, str. 51-53.
- Rosandić, Dragutin. *Metodika književnoga odgoja (Temeljni metodickoknjiževne enciklopedije)*. Školska knjiga, 2005.

- Rosenberg, B. Marshall. *Nenasilna komunikacija: jezik života*. Prevela Sonja Stanić, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, 2006.
- Scheler, Max. *Ideja čovjeka i antropologija*. Preveli Benjamin Tolić, et al., Nakladni zavod Globus, 1996.
- Shamay-Tsoory Simone, et al. „Characterization of empathy deficits following prefrontal brain damage: the role of the right ventromedial prefrontal cortex.“ *J Cogn Neurosci*, sv. 15, br. 3, 2009, str. 324–37.
- Slovic, Paul. „‘If I look at the mass I will never act’: psychic numbing and genocide.“ *Judgm Decis Mak*, sv. 2, br. 2, 2007, str. 79–95.
- Solow, Kate. *Using Children’s Books to Build Empathy in Children*. Capstone Theses. Graduate School of Arts and Social Sciences, 2018.
- Šamo, Renata. Čitanjem do spoznaje, spoznajom do čitanja. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2014.
- Šlibar, Natalija. *Utjecaj odgoja na razvoj empatije*. (Završni rad). Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet, 2018.
- Špelić, Aldo, et al. „Prosocijalnost i empatija u kontekstu integracijskih razreda.“ *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, sv. 49, br. 1, 2013, str. 135–50.
- Vuković, Davor i Josip Bošnjaković. „Empatija, suosjećanje i milosrđe: psihološke i teološke perspektive.“ *Bogoslovska smotra*, sv. 86, br. 3, 2016, str. 731–56.

READING TOWARD EMPATHY. ENCOURAGING STUDENT ENGAGEMENT WITH CHARACTERS FROM FREE-CHOICE BOOKS

Abstract

Mirko LUKAŠ

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Faculty of Humanities and Social Sciences
Lorenza Jägera 9
HR – 31 000 Osijek
mirkolukas64@gmail.com

Ines BEGOVIĆ

Glagoljaška 41a
HR – 32 100 Vinkovci
ines-vk@live.com

Throughout a person's life, emphatic engagement is approached from the position of an educational ideal, and is seen as the ability to understand other people's emotions and to identify with them. Educational programs primarily aimed at promoting the development of humane behavior and empathy are becoming increasingly important in the educational process. Reasons for encouraging the skill of emphatic engagement stem from viewing it as the foundation for a positive development and mental health of children. Earlier research suggests that literature can influence a child's emphatic engagement if they become emotionally invested in the story, namely, when reading about an individual of the same age and thinking about what they would do in the same situation. This paper points to the possibilities of children's free choice of school reading assignments under the guidance of teachers with the aim of enriching and developing their emphatic engagement through reading and thinking about the contents of the work. The research analyzes the content of selected literary works for children which are not on the list of compulsory school reading assignments. A randomly selected sample of works includes recommendations for a free choice of readings for the fourth or fifth grade of primary school. Those are: *George* by Alex Gino, *Tuck Everlasting* by Natalie Babbitt, *Raymie Nightingale* by Kate DiCamillo, *Wonder and Auggie & Me: Three Wonder Stories* by R. J. Palacio, and *Bridge to Terabithia* by Katherine Paterson. The content analysis of selected works identifies topics and relationships as well as positive and negative behaviors the descriptions of which have the task of encouraging the readers' emphatic engagement. Such engagement opens up the path to identity formation, friendships and opposition to bullying, acceptance of oneself and others, compassion, and support.

Keywords: behavior change, free choice, social competence, school reading assignments, empathic engagement